

Čižmárová, Libuše

[Siatkowski, Janusz. Słowiańskie nazwy części ciała w historii i dialektach]

*Opera Slavica*. 2014, vol. 24, iss. 4, pp. 60-63

ISSN 1211-7676 (print); ISSN 2336-4459 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/131988>

Access Date: 25. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Siatkowski, J.: *Słowiańskie nazwy części ciała w historii i dialektach*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Wydział Polonistiki, Instytut Sławistyki Zachodniej i Południowej, 2012. 355 s.

V roce 2012 obohatila současnou dialektologickou literaturu další publikace z pera Janusze Siatkowského vycházející ze *Slovanského jazykového atlasu* (dále OLA), po knize s názvem *Słowiańskie nazwy wykonawców czynności w historii i dialektach* (Siatkowski, 2005) se objevila kniha o slovanských názvech částí lidského těla, bezprostředně navazující na 9. lexikálně-slovotvorný svazek atlasu (OLA, 2009).

*Slovanský jazykový atlas*, mezinárodní projekt, jehož se účastní univerzitní a akademická pracoviště všech slovanských národů Evropy a práce na němž byly zahájeny v roce 1958, vychází od roku 1965 ve dvou sekcích, lexikálně-slovotvorné a foneticko-gramatické. V OLA se jako ve většině ostatních mezinárodních i národních jazykových atlasech zachovává onomasiologický přístup, tj. vychází se od pojmu jako odrazu skutečnosti a zkoumá se, jakými jazykovými znaky je vyjádřen. Atlas od počátku zachovává jednotnou formu: v knize velkého formátu (cca A3) je každé položce obvykle věnována dvoustrana, přičemž její levou polovinu zaujímá soupis materiálu a vpravo je mapa; v levém horním rohu mapy je umístěna legenda a v pravém dolním rohu je malý výsek, z mapy vyjímající neslovanský jihovýchod Evropy, pro pokračování složitější legendy nebo případné poznámky. Legenda vychází z příslušných praslovanských předstupňů dnešních lexémů, tvarů či hláskových podob, rozsegmentovaných na jednotlivé morfémy, např. novočeská slova *spánek* a *obočí* jsou v legendě vedena jako *šp-an-ŕk-v* a *ob-oč-bj-e*. Podoby zachycené v jednotlivých lokalitách zkoumané sítě jsou na mapách představovány analytickou metodou, pomocí složitě propracovaného systému symbolů, velmi komplikovaného ve foneticko-gramatické části atlasu a poněkud volnějšího v části lexikálně-slovotvorné, kde varianty téhož lexému jsou zobrazovány jedním společným, vnitřně segmentovaným geometrickým tvarem. Tento systém mapování je stále tradičně zachovávan přes snahu některých členů kolektivu pracovníků o modernizaci. V mezičase totiž vyšly jazykové atlasy, především *Sorbisches Sprachatlas* (1965–1969) a *Český jazykový atlas* (ČJA, 1992–2011), které spolehlivě ukázaly, že optický obraz územní diferenciace jazykových prostředků vyjadřujících jistý pojem či gramatický význam je mnohem zřetelnější, použijí-li se místo bodových prostředků, tj. symbolů, prostředky plošné, tj. izoglosy s nápisy, šrafovaní či podbarvení, a symboly se využijí pouze jako prostředky doplňkové. Také způsob práce se za oněch padesát let změnil, dnes se mapy vyrábějí v počítači pomocí programů, které tyto plošné prostředky dokáží spolehlivě využívat.

Polská redakce 9. svazku lexikálně-slovotvorné řady proto u některých položek vypracovala dvě mapy: jednu tradiční, symbolovou, a druhou moderní, využívající plošné zobrazovací prostředky. V úvodu své publikace o částech těla Janusz Siat-

kowski děkuje redaktorům svazku, že mu umožnili vedle tradičních symbolových map zveřejnit i několik map syntetických, které názorně ukázaly výhodnost plošných zobrazovacích prostředků pro vnímání celkové situace na mapě zobrazené.

V 9. svazku *OLA* je zpracováno celkem 78 položek souvisejících s člověkem a jeho projevy, z toho je 55 položek substantivních, věnovaných částem lidského těla (s drobnými výjimkami: jako doplnění položky 50 „lidské břicho“ byla zpracována i položka 51 „zvířecí břicho“, protože mnohé výrazy jsou shodné a jiné odlišné, každopádně jde o zajímavé srovnání; a položky 47 stopa a 49 krok neřeší části lidského těla). Z těchto 55 položek je 46 zpracováno tradičním způsobem, tj. každá na jedné symbolové, analytické, onomaziologické mapě, a devět je představeno na více mapách, zpravidla na dvou, položka zornice/panenka dokonce na třech. Z uvedených dvou map je vždy jedna tradiční symbolová a druhá moderní syntetická, využívající rovněž plošné prostředky zobrazení. Položka zornice/panenka přidává dokonce třetí mapu, motivační, na níž jsou společnými syntetickým prostředky (šrafami a podbarvením) zobrazena společná motivační východiska jednotlivých slovanských názvů, bez ohledu na etymologii.

Janusz Siatkowski ve své nové publikaci představuje celkem dvacet syntetických map věnovaných devatenácti položkám (z uvedených pětapadesáti) z 9. lexikálně-slovotvorného svazku *OLA*. Jsou to mapy k položkám, které pro *OLA* sám zpracovával (jako autor nebo spoluautor). Část těchto syntetických map byla v *OLA* i zveřejněna jako mapy doplňkové k tradičním analytickým, druhá, větší část je zde knižně publikována poprvé.

Není to však jen moderní metodologie zpracování map, co tuto knihu tak výrazně odlišuje od tradičního atlasového díla, kterým je *OLA*: jsou to především zevrubné komentáře k jednotlivým položkám. V *OLA* totiž výkladové komentáře úplně chybějí, mapy jsou doplněny jen podrobným výpisem materiálu a legendou, případně několika technickými poznámkami, pokud na ně v pevném formátu atlasu zbylo místo. Touto skutečností se *OLA* liší například od *Evropského jazykového atlasu* (*ALE*, 1975–, dosud vyšlo 7 svazků, plánuje se 11). Tento atlas, který mapuje celý evropský kontinent a na němž spolupracují lingvisté z většiny evropských zemí, uvádí sice mapy zpracované podobnou technologií jako *OLA*, tedy analytické, symbolové, avšak každá položka je doplněna obsáhlým komentářem čítajícím zpravidla několik desítek stran, který lze obvykle považovat za ucelenou studii. Autor není vázán žádnou pevnou formou, vždy se však snaží nastínit vše důležité, co se týká jednotlivých pojmenování a jejich vzájemných vztahů etymologických, lexikálních, slovotvorných, hláskoslovných, motivačních i jakýchkoli dalších, které se ukázaly při jeho studiu problematiky dané položky. Janusz Siatkowski byl po mnoho let členem redakční rady *ALE* a týmu zpracovatelů map a komentářů, proto je v práci na komentářových studiích velmi zběhlý. Je zřejmé, že pokud má kterýkoli autor mapy *OLA* sestavit legendu k určité položce na základě složitých vzájemných vztahů

mezi výrazy a variantami, pokud má sestavit soupis materiálu v jistém pořadí, je nutné, aby se s materiálem důvěrně seznámil a hodně se o něm dověděl. Vzhledem k tomu, že pak tyto vědomosti nevyužije ve vlastním atlase, bývá zvykem, že je publikuje formou článku nebo studie v některém lingvistickém časopise. Rovněž Janusz Siatkowski vydal své stati ke slovanským názvům částí lidského těla časopisecky; jejich kompletní soubor je uveden v závěru knihy v soupise literatury. Rozhodl se však zpracovat tuto problematiku opět ještě souborně v ucelené knižní publikaci. Ve studiích k mapám zobrazujícím teritoriální rozvrstvení názvů částí lidského těla na slovanském území se podrobně zabývá jednotlivými názvy a jejich variantami z hlediska jejich územního výskytu, sémantického vymezení, historických dokladů, kontextového zapojení, zpracování v literatuře aj.

Částem těla je věnováno celkem sedmáct kapitol, z nichž čtyři mají po dvou samostatných oddílech. V těchto kapitolách jsou zpracovány položky, jejichž názvy mohou být částečně společné, případně se prolínat sémanticky i teritoriálně. Jde o obličej a tvář, lidské a zvířecí břicho, lidský a zvířecí žaludek, plíce a játra. Ostatních třináct kapitol se zaměřuje na jednotlivé části těla. Jsou to: čelo, spánek, oči, zornice/panenka, řasy, obočí, kůže/pokožka, vrásky, vlasy, cop, lýtko, stehno, ledviny. (Položku zornice/panenka Siatkowski využil i na obálce své knihy: na její přední straně vidíme výsek – slovanský sever – smíšené onomaziologické mapy využívající symboly, šrafování a podbarvení, na její zadní straně je umístěna mapa motivační se šrafováním a podbarvením.) Poté následuje obsáhlá studie věnovaná obecné charakteristice lexika týkajícího se částí těla. Ve třech podkapitolách se autor soustředí na vícevýznamovost názvů, rozvojovou dynamiku slovní zásoby a vnější a vnitřní jazykové vlivy.

Závěrečné pasáže knihy obsahují soupis map, bohatou literaturu (na devíti stranách), seznam zkratk, soupis obcí, v nichž byl na slovanském území prováděn výzkum a jež jsou zachyceny na podkladové mapě *OLA* (celkem 853), a obsáhlý rejstřík, čítající 41 stran. V něm jsou zachyceny nejdříve výrazy z jazyků používajících latiniku a poté výrazy psané azbukou. Na konec jsou pak zařazeny přejímky z cizích jazyků, jež jdou za sebou podle abecedního řazení v polštině.

Siatkovského nová kniha je dílem velmi záslužným. Slovanské názvy částí lidského těla jsou zde zpracovány komplexně, v tematické celistvosti a v současnosti preferovanou metodou. Doufejme, že profesoru Siatkovskému zdraví dovolí, aby podobným způsobem pojal ještě další tematické okruhy, které nemohou být takto v úplnosti a moderně představeny v rámci *Slovanského jazykového atlasu*.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Příspěvek vznikl v rámci řešení grantového úkolu P406/11/1786 Slovník nářečí českého jazyka.

**Literatura:**

- ALE, *Atlas linguarum Europae*. Assen – Amsterdam – Maastricht: Van Gorcum; Roma: Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, 1975–.
- ČJA, *Český jazykový atlas 1–5 + ČJA Dodatky*. Praha: Academia, 1992–2011.
- OLA, *Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas, serija leksiko-slovoobrazovatěl'naja, Vypusk 9 Čelovek* Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN, 2009.
- SIATKOWSKI, J.: *Słowiańskie nazwy wykonawców czynności w historii i dialektach*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Wydział Polonistiki, Instytut Sławistyki Zachodniej i Południowej, 2005–
- Sorbischer Sprachatlas*. Red. Fasske, H., Jentsch, H., Michalk, S., 15 svazků. Bautzen: Sorbisches Institut, 1965–1996.

Libuše Čižmárová

**Mapa bulharských nářečí<sup>1</sup>**

Kolektiv pracovníků oddělení dialektologie a lingvistické geografie Ústavu bulharského jazyka Bulharské akademie věd vydal v nedávné době mapu bulharských nářečí<sup>2</sup>. Mapa má po rozložení rozměry 610 × 430 mm (složená 152 × 215 mm), na jedné straně je otištěna mapa nářečního rozdělení bulharštiny, druhá strana přináší uživatelům stručný popis bulharských nářečních skupin a podskupin.

Bulharští dialektologové již několik desetiletí pracují na monumentálním díle Bulharský jazykový atlas (dále BJA). V letech 1956–1974 provedli nářeční výzkum ve více než 4 500 bulharských vesnic. Z nich bylo pak vybráno 1 677 lokalit, které tvoří síť bodů BJA. Výsledkem obrovské sběratelské a kartografické práce bylo 7 530 regionálních map, z nichž 3 530 bylo otištěno ve čtyřech číslovaných svazcích Atlasu<sup>3</sup> (I. Jihovýchodní Bulharsko, II. Severovýchodní Bulharsko, III. Jihozápadní Bulharsko, IV. Severozápadní Bulharsko) a dalších dvou svazcích nečíslovaných<sup>4</sup>. Na základě všech těchto svazků, jež mají pouze regionální charakter, vytvořil kolektiv

<sup>1</sup> Tento příspěvek vznikl v rámci řešení grantového úkolu GAČR č. P406/11/1786 Slovník nářečí českého jazyka.

<sup>2</sup> Karta na dialektnata delitba na bǎlgarski ezik. Sofija, 2014. ISBN 978-954-322-763-1.

<sup>3</sup> Bǎlgarski dialekten atlas. T. I. Jugoiztočna Bǎlgarija. Č. I. Karti. Č. II. Statii. Komentari. Pokazalci. Sofija, 1964.; Bǎlgarski dialekten atlas. T. II. Severoiztočna Bǎlgarija. Č. I. Karti. Č. II. Statii. Komentari. Pokazalci. Sofija, 1966.; Bǎlgarski dialekten atlas. T. III. Jugoiztočna Bǎlgarija. Č. I. Karti. Č. II. Statii. Komentari. Pokazalci. Sofija, 1975.; Bǎlgarski dialekten atlas. T. IV. Severozapadna Bǎlgarija. Č. I. Karti. Č. II. Statii. Komentari. Pokazalci. Sofija, 1981.

<sup>4</sup> IVANOV, J. N.: *Bǎlgarski dialekten atlas. Bǎlgarski govori v Egejska Makedonija*. T. I. Dramsko, Sjarsko, Valovištiko i Ziljachovsko. Sofija, 1972.; BOŽKOV, R.: *Bǎlgarski dialekten atlas. Severozapadni bǎlgarski govori v Caribrodsko i Bosilegradsko*. Sofija, 1986.